

DOI 10.51558/2490-3647.2023.8.3.173

UDK 821.163.4(497.6)-31:811.131.1'255

Primljeno: 31. 08. 2023.

Pregledni rad
Review paper

Nerma Kerla

O PREVOĐENJU NEKIH KULTURNO SPECIFIČNIH ELEMENTATA ORIJENTALNOG PORIJEKLA U ITALIJANSKIM PREVODIMA ANDRIĆEVOG ROMANA NA *DRINI ĆUPRIJA*

Na *Drini ćuprija* je jedan od najpoznatijih i najčitanijih romana nobelovca Ive Andrića koji je na italijanski jezik preveden u dva navrata: prevod Brune Meriggija (*Il ponte sulla Drina*) je objavljen 1960. godine, a četrdesetak godina kasnije, tačnije 2001. godine, objavljen je i prevod koji je uradila Dunja Badnjević. Roman je duboko ukorijenjen u kulturni i društveni kontekst u kojem je nastao. Opisuje historijske događaje i ličnosti koji su obilježili četiri stoljeća višegradske kasabe i okolnih mjesta (od gradnje mosta preko Drine 1516. godine do njegovog djelimičnog rušenja 1914. godine), najprije pod osmanskim, a zatim i pod austrijskom vladavinom. Orijentalizmi su prodirali u lokalni jezik kao posljedica osmanske vojne i civilne uprave, razvoja trgovine, zanatstva i ekonomije, a Andrić je orijentalizme inkorporirao u svoje djelo kako bi vjerno predočio sliku tadašnjeg društva, administracije i života bosanskohercegovačkog naroda. Cilj ovog rada je izdvojiti kulturne realije, i to isključivo orijentalnog porijekla, kojima se imenuju državne, društvene i vjerske titule i zanimanja u romanu *Na Drini ćuprija*, a potom kontrastivnom analizom utvrditi u kojoj mjeri su te kulture zastupljene i da li su podjednako predstavljene u oba prevoda romana na italijanski jezik. S obzirom na prostornu i kulturološku udaljenost, izdvojene realije uglavnom ne postoje u italijanskom leksičkom repertoaru i, kao takve, predstavljaju problem za prevodioce, a nerijetko se i u bosanskom jeziku na njih gleda kao na arhaizme, historizme ili regionalizme jer su usljed kulturnih i socijalnih promjena tokom vremena potisnute iz upotrebe i nisu bliske široj čitalačkoj publici.

Ključne riječi: prevođenje; bosanski jezik; italijanski jezik; prevodilac; realije; orijentalizmi

UVOD

Andrićev najpoznatiji roman *Na Drini ćuprija* počeo se prevoditi na strane jezike ubrzo nakon njegovog objavljivanja (1945. godine), pa je tako već 1947. godine svjetlo dana ugledao najprije prevod na mađarski jezik, potom na njemački i „tako je roman o ćupriji pošao u svet /.../ u pohod i osvajanje svetskih književnih scena“ (Andrić 2013: 677).¹ Mnogo se pisalo i piše se o recepciji Andrićevih djela na drugim jezicima², a ona uveliko zavisi od prevodā preko kojih se afirmišu i književna djela i njihovi autori. Andrićev književni opus se i dan danas iznova objavljuje i čita širom svijeta, a činjenici da su mu djela prevedena na preko pedeset jezika je u velikoj mjeri doprinijela Nobelova nagrada za književnost koju je ovaj pisac dobio 1961. godine.

Različiti periodi u kojima su objavljena dva prevoda romana *Il ponte sulla Drina* na italijanskom jeziku³ (1960. i 2001. godina) su obilježeni i brojnim vanjezičkim činjenicama (društvenim, političkim, gospodarskim i sl.), što je također bitno utjecalo na recepciju Andrićevog romana, ali „i na samo jezičko tkivo prevedenog djela“ (Džindo 2010: 17).⁴

Pojavom Osmanlija na prostoru Bosne i Hercegovine koji su sa sobom donijeli istočnu kulturu uspostavlja se i nova hijerarhija, nastaju nove ustanove, administracija, predmeti i pojmovi koji su u lokalni jezik ulazili zajedno sa njihovim nazivima (Halilović, Tanović, Šehović 2009). Orijeentalizmi se u jeziku i narodnim govorima „šire pod uticajem njihove masovne govorne upotrebe, dakle, one *neknjiževne*“ (Jahić 1999: 27) i tako su riječi iz orijentalnih jezika ulazile u dijalekte

-
1. Na zvaničnom sajtu Zadužbine Ive Andrića (<https://www.ivoandric.org.rs>) u rubrici Bibliografija se mogu konsultovati izdanja objavljenih prevoda Andrićevih djela, kao i u elektronskom katalogu Biblioteke Matice srpske (<http://www.bms.ns.ac.rs/bms107.htm#11>).
 2. Samo neki od zbornika radova koji se bave Andrićevim književnim opusom su: *Zbornik radova o Ivi Andriću* (1979), *Andrićeva ćuprija* (2013), *Zadarski filološki dani IV* (2013), *Andrićeva hronika* (2014), *Andrićeva avlija* (2015), *Ivo Andrić – svugdašnji* (2015), *Andrićevi znakovi* (2016) i *Andrićeva gospodica* (2017). Osim zbornikā, spomenut ćemo i *Hum* br. 8 (2012), časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, u koji su uvršteni radovi sa skupa o Ivi Andriću povodom pedesete godišnjice dodjele Nobelove nagrade. Sveobuhvatni popis literature o Ivi Andriću (knjige, prilozi u knjigama, časopisima i listovima) je dostupan na: https://www.ivoandric.org.rs/images/bibliografija/bai_sep2011.pdf
 3. Roman je u Italiji objavljen u čak osamnaest izdanja. Više o prevodu na italijanski jezik ostalih Andrićevih djela u Avirović (2003) i Džindo (2010).
 4. Potreba za savremenijim prevodima nastaje usljed mijenjanja vremenā i ideologija, a u svojoj knjizi *Jedan roman – dva prijevoda: o nekim aspektima dviju verzija prijevoda na italijanski jezik romana „Na Drini ćuprija“ Ive Andrića* (2010) Džindo je pisao o razlozima i potrebama da se ovo djelo prevede iznova (u razmaku od četiri decenije). Analitičkim kontrastiranjem dvaju prevoda je ukazao na promjene do kojih je u ovom periodu došlo na leksičkom, semantičkom, sintaktičkom i ortografskom planu, što svjedoči o evoluciji italijanskog književnog jezika.

bosanskog jezika i udomaćivale se, a da pri tome nisu narušavale njihovu gramatiku ni unutrašnju strukturu, jer, kako objašnjava Jahić, iako su „orijentalni jezici bili vladajući i u administrativnom i u kulturnom pogledu /.../, nije bilo njihovog nametanja i organiziranijega djelovanja da se potisne domaći jezik“ (ibid. 28).

Pod terminom *orijentalizmi*⁵: (Jahić 1999; Vajzović 1999; Haverić, Šehović 2017) podrazumijevamo riječi koje pripadaju turskom, arapskom i perzijskom leksičkom fondu, ali i riječi iz drugih jezika kod kojih su se promjene prilikom jezičkog posuđivanja dešavale u skladu sa jezičkim promjenama turskog jezika (više o turskom jeziku u Bosni u Filan 2017).

Orijentalizmi čine sastavni dio jezičkog stanja razdoblja koje Andrić prikazuje u svom romanu *Na Drini ćuprija* (Vrljić 1998). Međutim, ovi leksemi su i jedan od najproblematičnijih aspekata prilikom prevođenja na ciljni jezik jer predstavljaju realije koje zapravo „označavaju specifična obilježja materijalne i duhovne kulture, karakteristična za određeni areal“ (Halilović, Tanović, Šehović 2009: 68). Termin *realija*⁶: su u teoriju prevođenja uveli bugarski teoretičari Sergej Vlahov i Sider Florin (1969). Savremeni italijanski teoretičar prevođenja Bruno Osimo (2011) prenosi da Vlahov i Florin ovim pojmom definišu riječi iz narodnog jezika kojima se označavaju nazivi predmeta, koncepata i pojava, tipičnih za određeno područje, kulturu, materijalni život ili historijsko-društvene specifičnosti određenog naroda; ovi leksemi nose nacionalnu, lokalnu ili historijsku obojenost i nemaju precizne ekvivalente u drugim jezicima.

Zbog brojnosti orijentalizama zastupljenih u Andrićevom romanu⁷: [mnogi od njih danas nisu u upotrebi u standardnom bosanskom jeziku pa su rječnici i glosari neizostavan dio kako izvornog teksta (*Na Drini ćuprija*), tako i njegovih prevodā (*Il ponte sulla Drina*)] u ovu kontrastivnu analizu su uključeni kulturemi orijentalnog porijekla kojima se imenuju zvanja, zanimanja i titule⁸: (koje su, opet, podijeljene na

5. Budući da je posrednik većinom bio turski jezik, u literaturi se ova leksika često označava terminom *turcizmi* (Škaljić 1957; Hadžiefendić 1984; Peco 2007; Poletan 2016), rjeđe *orijentalne riječi*, *arabizmi*, *turske i istočanske reči* (upor. Poletan 2016: 78).

6. Tanović objašnjava da se „pored termina realije, u literaturi upotrebljava i niz drugih: *bezekvivalentna leksika*, *egzotična leksika*, *egzotizam*, *etnografizam*, *konotativna leksika*, *leksika s kulturnom komponentom*, *alijenizam* (Halilović, Tanović, Šehović 2009: 68).

7. Pišući o turcizmima u funkciji imenovanja likova u *Dervišu i smrti* i *Na Drini ćuprija* Hadžiefendić navodi da se u Andrićevom romanu nalaze 292 različita turcizma, sa ponavljanjima ih je ukupno 1621, dok ih prosječno na svakoj stranici ima 4,68 (1984: 201).

8. Abdulah Škaljić u svom Rječniku nudi sljedeću klasifikaciju orijentalizama: 1. potpuno udomaćene riječi u saobraćajnom i književnom jeziku, 2. potpuno udomaćene riječi u narodnom govoru koje se bez zamjerki upotrebljavaju i u književnom jeziku, 3. riječi iz svakodnevnog govora koje se u književnom jeziku upotrebljavaju samo ukoliko se nešto želi istaknuti sa određenim ciljem, 4. riječi vezane za pojedina narječja ili pokrajine, 5.

tri grupe) i njihovi prevodni ekvivalenti na italijanskom jeziku⁹. Prva grupa obuhvata titule državnih službenika, u drugu grupu su uključene titule društvene hijerarhije, a treća sadrži titule duhovne hijerarhije. Često se samo na osnovu upotrebljenog orijentalizma likovi mogu svrstati u određeni društveno-historijski kontekst, što je vrlo teško prikazati u prevodu zbog nepostojanja njihovih apsolutnih ekvivalenata.¹⁰ Procjenjuje se da u bosanskom jeziku ima desetak hiljada orijentalizama, dok ih je u najreprezentativnijim rječnicima¹¹ italijanskog jezika registrovano tek manje od hiljadu.

Vajzović ističe da u bosanskom jeziku većina orijentalizama kojima se označavaju zanimanja, zvanja i titule „... aktualizira se u tekstu s ciljem da se dočara vrijeme koje je pripadalo orijentalnoj tradiciji, jer su u savremenom dobu pojmovno manje-više prevaziđeni“, oni su „...vrlo brojni i često nemaju (adekvatnu) zamjenu, pa je to razlog da su, bez obzira na stepen aktuelnosti pojma koji označavaju, znatno prisutni i u standardnom jeziku (makar kao historizmi)“ (1999: 44). U kategoriji nezamjenjivih orijentalizama u bosanskom jeziku autorica navodi mnoge koji su uključeni i u ovu analizu, kao npr. *asker, bašibozuk, čengija, derviš, dunder, dželat, efendija, kadija, kalfa, muderis, muftija, paša, seiz, sultan, šegrt, vezir* itd. Dakle, iako preuzeti tokom intenzivnih kontakata sa Osmanskim Carstvom, ovi leksemi se i danas upotrebljavaju u standardnom bosanskom jeziku i za njih se vremenom nisu razvile nove sinonimne oznake neorijentalnog porijekla.

riječi prisutne u narodnim pjesmama, iščezle iz govornog jezika, 6. riječi iz vjerskog života muslimana, 7. riječi karakteristične za uža područja (1966: 15–17).

Vajzović (1999) dijeli orijentalizme prema: 1. pojmovnoj klasifikaciji, 2. statusu u jeziku, 3. regionalnoj zastupljenosti, funkciji i značaju koji imaju u jeziku. Autorica unutar svake grupe nudi odgovarajuće primjere i kratke komentare o njihovom karakteru.

Više o klasifikaciji kulturoloških pojmova općenito u Newmark (1988), Osimo (2011), Halilović, Tanović, Šehović (2009).

9. O višestrukoj povezanosti Ive Andrića sa Italijom, prvenstveno italijanskom književnošću i kulturom, pisali su: Jurišić (*Italijanske teme Ive Andrića*, 1981), Zandel, Scotti (*Invito alla lettura di Ivo Andrić*, 1981), Sequi (*Andrić, Italija i Italijani*, 1962), Scotti (Quel segreto amore -https://www.ccm.it/ProxyVFS.axd/arti_cle/r16653/territorio_bollettino_it_833_pdf_-pdf?v=10233&ext=.pdf).
10. Pronalaženje prevodne ekvivalencije je glavni problem prevodilačke prakse i nauke o prevodenju. Američki teoretičar Eugene A. Nida definiše prevodenje kao „nalazaženje najbližeg prirodnog ekvivalenta u ciljnom jeziku za obavijest iz izvornog jezika, najprije u pogledu značenja, a potom u pogledu stila“ (Nida, Taber 1982: 12), te u teoriju prevodenja uvodi termin „dinamička ekvivalencija“ (Nida 1964) prema kojoj su dopuštene intervencije prevodioca u smislu proširivanja ili pojašnjenja kako bi se tekst pobliže objasnio i prilagodio čitaocima ciljne kulture.
11. Smatra se da je *Grande dizionario italiano dell'uso* (1999) najiscrpniji rječnik italijanskog jezika. Priredio ga je Tullio de Mauro koji nudi i statističke podatke, te navodi da je u navedenom rječniku prisutno 469 arabizama, 133 turcizama i 68 persijanizama (De Mauro 2005).

Budući da bosanski i italijanski jezik pripadaju različitim porodicama jezika, a njihovi govornici baštine različito kulturno nasljeđe i tradiciju, značenje orijentalizama klasifikovanih u tri prethodno navedene grupe je većini italijanskih čitalaca nepoznato. Shodno tome nas zanima na koji su način prevodioci uspjeli premostiti kulturalne razlike i približiti barem dio bosanskohercegovačke osobnosti ciljnim čitaocima, i da li su uopće u tome uspjeli.

TITULE DRŽAVNE HIJERARHIJE

U prvu kategoriju smo uvrstili orijentalizme kojima se imenovao sloj društva koji je pripadao hijerarhiji državne vlasti Osmanskog Carstva i bio njen snažan oslonac. Ovdje spadaju zvanja i titule onih koji su vršili neku vlast, mogli utjecati na nju, djelovali u korist bosanskog vezira, kao i onih koji su učestvovali u vojnoj službi. Kao povlašten stalež imali su vlastite posjede, jak i istaknut društveni i politički status, a „... po svom ugledu i uticaju isticali su se oni pojedinci koji su bili ekonomski jači, po rangu viši, društveno priznatiji, obrazovaniji i učeniji“ (Sućeska 1968: 49).

U korpusu smo primijetili da je prisutna velika nedosljednost prilikom izbora strategija¹² i ekvivalenata za prevođenje iste funkcije ili titule na italijanski jezik. Ta nedosljednost je najizraženija upravo u prvoj kategoriji, što ćemo vidjeti u nastavku.

(1) Arabizam *mulazim*, kojim se u osmanskoj vojsci imenovao *poručnik* (TUSHJ 472)¹³, je u prevodu BM¹⁴ uvijek preuziman u izvornom obliku i istaknut kurzivom (il *mulazim*), s tim da prilikom prvog pojavljivanja ovog leksema prevodilac u fusnoti nudi dodatno objašnjenje njegovog značenja – *capo della polizia* (*načelnik policije*¹⁵). S druge strane, prevoditeljica DB kombinuje dva prevodilačka postupka – odlučuje se za preuzimanje i unutartekstno objašnjenje značenja ove titule (*il mulazim, il capo della polizia*), ali ne, kao što je očekivati, prilikom njenog prvog pojavljivanja u romanu, već tek u desetom poglavlju. Kod prevoditeljice ne postoji kontinuitet jer također naizmjenično upotrebljava ili samo objašnjenje (*capo della polizia*), ili samu

12. U traduktološkoj literaturi postoji više autora koji se bave strategijama prevođenja kulturema. Među najistaknutijima su: Newmark (1988), Vinay, Darbelnet (1995), Vlahov, Florin (upor. Osimo 2011).

13. U nastavku rada ćemo za rječnik Abdulaha Škaljića (*Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*) koristiti oznaku TUSHJ.

14. Kako bismo lakše uočili sličnosti i razlike prilikom navođenja i analize prevoda Andrićevih kulturema orijentalnog porijekla na italijanski jezik, oznakom BM ćemo bilježiti prevod koji je uradio Bruno Meriggi, a oznakom DB prevod Dunje Badnjević.

15. Sve povratne prevode sa italijanskog na bosanski jezik uradila je autorica ovog rada.

posuđenicu (*il mulazim*), vodeći računa o kontekstualnim situacijama u kojima se dati leksemi nalaze.

(2) Prenoseći titulu **muktar** na italijanski jezik oba prevodioca prvi put pribjegavaju istoj strategiji, opisnom prevodu, ali različitim sintagmama – *capi di tutti i quartieri* (BM) (*starješine svih četvrti*) i *responsabili dei vicoli* (DB) (*upravitelji ulica*). Na jednom mjestu u romanu prevodioci ovaj orijentalizam i latinizam *kmet* iz izvornog teksta prevode samo jednim, stilski neobilježenim leksemom – BM imenicom *capi* (*starješine*), a DB imenicom *responsabili* (*upravitelji*). Dakle, došlo je do poistovjećivanja izvornih leksema *muktar* i *kmet*, odnosno do zanemarivanja Andrićevog leksičkog pluraliteta, te je ciljnim čitaocima uskraćena mogućnost uočavanja razlike između navedenih leksema koju mi primjećujemo čitajući izvornik (*kmet* je bio na samom dnu društveno-ekonomske ljestvice, dok je *muktar* imao viši status i bio je *starješina mahale u gradu* (TUSHJ 470)).

Ista titula je kod BM naredni put direktno preuzeta (*il muktar*) uz objašnjenje njenog značenja u fusnoti (*capo di quartiere cittadino – starješina gradske četvrti*), te je kao posuđenica zadržana u nastavku romana, a DB pribjegava najprije posuđenici (*il muktar*), a potom i objašnjenju *capi dei quartieri – starješine kvartova*.

(3) Još veću raznolikost u prevodu DB primjećujemo prilikom prenošenja titule **mubašir**¹⁶ u ciljnu kulturu. Naime, prevoditeljica je uz opisni prevod, *inviato del sultano* (*sultanov poslanik*), ponudila još jedno dodatno objašnjenje unutar samog teksta u vidu apozicije, *un funzionario* (*funkcioner*), a, kako bi izbjegla ponavljanje, istu titulu je prevodila i kao *delegato del sultano* (*sultanov izaslanik*), *delegato* (*izaslanik*) i *uomo di Istanbul* (*čovjek iz Istanbula*). Ovakvu opredijeljenost objašnjavamo njenom željom da leksemi i izrazi budu bliski savremenom italijanskom čitaocu. BM u većini slučajeva ovu realiju prevodi kulturološki neutralnim leksemom *delegato* (*izaslanik*), a rjeđe i nominalnim sintagmama *delegato del sultano* (*sultanov izaslanik*) i *delegato imperiale* (*carski izaslanik*).

(4) I prilikom prevođenja titule **silahdar**¹⁷ uočavamo dvije suprotne prevodilačke metode – BM upotrebljava stilski neobilježen pojam, *dignitario* (*dostojanstvenik*), zbog čega se gubi kulturalna osobenost navedenog leksema; s druge strane, direktnim preuzimanjem pojma (*il silahdar*) i objašnjenjem njegove funkcije koje je integrisano u tekstu u vidu apozicije (*responsabile dell'armeria alla corte imperiale – zadužen za oružnicu na carskom dvoru*), a koje je svojstveno prevodu koji potpisuje DB, jače

16. *Glasnik, izaslanik; komesar* (TUSHJ 468).

17. *Zvanje službenika na službi kod vezira ili paše, koji se brinuo o čuvanju i održavanju oružja* (ibid. 565).

se osjeti orijentalni duh i zapaža historijska pozadina koja je pisca motivisala za nastanak djela.

(5) (6) Na nekim mjestima su titule *askeri*¹⁸. i *sejmeni*¹⁹. u oba prevoda postovječene i prevedene kulturološki neutralnim pojmom – *vojnici (soldati)*, čime se izgubilo Andrićevo nastojanje da upotrijebi kultureme kojima će što realističnije dočarati precizno naznačeno vrijeme i prostor. Ovakvim traduktološkim postupkom ne dolazi do proširenja kulturoloških i civilizacijskih vidika, tako da ova metoda predstavlja osiromašenje italijanske verzije romana.

BM je na jednom mjestu u romanu *askere* preveo i italijanizmom *ascari*; ipak, ovom imenicom su se označavali pretežno afrički domorodački vojnici koji su bili dio italijanskih kolonijalnih snaga krajem XIX i početkom XX stoljeća, dok su u Andrićevom romanu *askeri* pripadnici vojničkog staleža Osmanskog Carstva, ali i pripadnici društvenog sloja koji je bio oslobođen plaćanja poreza, za razliku od običnog puka (*raje*²⁰). Dakle, terminom iz izvornog teksta je čitaocima omogućeno i hijerarhijsko svrstavanje likova po funkcijama koje su obavljali, a koje je usko vezano za Osmanski vojni sistem, dok italijanski čitaoci ostaju uskraćeni za ove informacije.

Reformama u XIX stoljeću podjela staleža na *askere* i *raju* je nestala, pa se terminom *askeri* označavala općenito *vojska*; stoga je ova realija prevedena i nadređenim pojmom, *esercito (vojska)*, s tim da je DB nacionalnim atributom *turco* pokušala nadoknaditi kulturološki gubitak i u prevodu *esercito turco (turska vojska)* je naglasila da je u pitanju isključivo turska vojska, dok kod BM ne primjećujemo ovu distinkciju.

BM dosljedno prevodi persijanizam *sejmen* italijanskom imenicom *soldato (vojnici)*, dok je DB, pored ovog rješenja, ponudila i sintagme *uomini di Abid-aga (Abid-agini ljudi)*, *giannizzeri di Abid-aga (Abid-agini janjičari)*, kao i neutralne pojmove *uomini (ljudi)* i *alcuni uomini (neki ljudi)*. Treba naglasiti da je ovo jedan od rijetkih slučajeva kada je izvorni termin orijentalnog porijekla (*sejmen*) u ciljni jezik preveden drugim, također orijentalnog porijekla (*il giannizzero*).

(7) Italijansko-turska složenica *kapudan-paša*²¹. je u oba prevoda prisutna u obliku *kapudan pascià* (prva titula je preuzeta u transliteriranom obliku, a druga je

18. *Vojska; vojnik* (ibid. 101).

19. *1. Pripadnik jednog roda janjičarske pješadije 2. Stražar; pandur* (ibid. 556).

20. Muslimani seljaci i kršćani koji su imali status *raje* znači „da su spadali u kategoriju zavisnih ljudi obaveznih da daju feudalnu rentu (desetinu i dr.) svojim spahijama i da vrše izvjesne usluge u korist države“ (Sućeska 1968: 46).

21. *Ministar mornarice u Tur. Carevini* (TUSHJ 394).

naturalizovana), a DB uz samu titulu, u vidu apozicije, nudi i njeno objašnjenje, odnosno *grande ammiraglio* (*veliki admiral*). Zanimljivo je da leksem *kapudan* potječe od italijanske²² riječi *capitano* (*kapetan*) i da se ponekad u italijanski jezik prenosi doslovno sintagmom *capitano del mare* (*kapetan mora*), dok se u korpusu ovom složenicom označava vrhovni zapovjednik osmanske flote.

(8) (9) Treba napomenuti da bi se titule *aga*²³ i *beg*²⁴ zbog svoje višeznačnosti mogle smjestiti i u kategoriju društvene hijerarhije. Prva je dosljedno prenesena u oba prevoda, *aga* (iako se u standardnom italijanskom jeziku češće upotrebljava oblik *agha*), s tim da je BM u fusnoti zabilježio i objašnjenje “*signore*” *in turco* – “*gospodin*” *na turskom*. Prevodilac preuzima tursku titulu *beg* u izvornom obliku (*beg*) i označava je kurzivom, dok DB pribjegava njenom italijaniziranom obliku *bey*. Prevodioci primjenjuju isti postupak i u slučajevima kada se ova titula nalazi uz antroponim (*Šemsibeg* i *Šemsi-bey*), a karakteristika obje navedene titule je da se obično dodaju na kraju vlastitog imena.

(10) (11) (12) Realije *sultan*²⁵, *vezir*²⁶ i *janjičar*²⁷ su također italijanizovane u rječnicima u oblicima *sultano*, *visir* i *giannizzero*, te kao takve su dosljedno prisutne u oba prevoda. U ovim slučajevima uočavamo da je prilikom jezičkog posuđivanja došlo do prilagođavanja na fonološkom i morfološkom planu koje je neizbježno prilikom ulaska stranih termina u jezik primalac.

TITULE DRUŠTVENE HIJERARHIJE

Budući da su bosanski gradovi bili centri muslimanske kulture i civilizacije [a naročito Višegrad kao „mjesto sastanka dviju nekadašnjih imperija, dviju civilizacija“ (Wonisch 2013: 947)], oni su bili i jezgro gdje se obavljala i razvijala trgovina i zanatstvo po uzoru na Orijent. Nosioци ovog proizvođačkog sloja društva su pripadali

22. Osim leksema orijentalnog porijekla u Andrićevom tekstu nailazimo i na latinizme i germanizme. Više o njemačkim tuđicama u romanu *Na Drini ćuprija* u Čoralić, Smajlović (2013).

23. 1. *Gazda, dobro stojeći građanin; gospodar, prvak, veleposjednik*; 2. *Naslov svih zapovjednika turske plaćene vojske*. 3. *Počasni naslov za svakog onog koji ne pripada inteligenciji i plemstvu* (TUSHJ 72).

24. 1. *Plemić, plemićka titula*. 2. *Kao titula pridaje se musl. imenu iz poštovanja, iako nosilac imena nije stvarno beg. To je vrlo često običaj u bosanskohercegovačkim gradovima i selima*. 3. *Gospodin, gospodar, odličnik (kod muslimana i nemuslimana)*. 4. *Zapovjednik sandžaka* (ibid. 129).

25. *Car, vladar* (ibid. 574).

26. *Najviša titula u državnoj hijerarhiji Osmanske Carevine; ministar, guverner jedne pokrajine, upravnik vilajeta* (ibid. 641).

27. *Poznati rod turske vojske koju je osnovao sultan Orhan 1328. g.* (ibid. 361).

nižem rangu, nisu bili utjecajni i ugledni kao funkcioneri iz prve kategorije, ostvarivali su znatno niže prihode (pretežno oporezivane u korist vezira). Većinom su ga sačinjavali zemljoradnici, trgovci i zanatlije, a ovaj sloj je bio i najbrojniji. U nastavku ćemo navesti neke od orijentalizama kojima su se imenovala zanimanja i nosioci titula iz ove kategorije te ćemo objasniti prevodilačka rješenja prilikom njihovog prenošenja u italijanski jezik.

(13) Perzijsko turska riječ *bostandžija* je u oba prevoda prenesena opisno, i to kao *uzgajivač dinja* (*coltivatore di meloni*) kod BM i *prodavač lubenica* (*venditore di cocomeri*) kod DB²⁸. Ovdje je bitno istaknuti da persijanizam *bostan*, koji je u osnovi imenice *bostandžija*, osim što označava *vrt* i *bašču*, također označava i *lubenice* i *dinje* zajedno (TUSHJ 148). U korpusu je orijentalizam *bostandžija* upotrijebljen sa snažnim simboličkim značenjem; naime, svirepi posao dželata, odnosno izvršenje pogubljenja koja su se vrlo često dešavala na mostu [„Tu su im odsecane usijane ili prosto nesrećne glave i naticane na kolje koje je bilo postavljeno oko čardaka, a tela su im bacana s mosta u Drinu, ako se niko ne bi javio da otkupi i sahrani obezglavljen leš.“ (NDĆ 68)²⁹], vješto i brzo je obavljao izvjesni vojnik, Hajrudin, koji je potom i *obilazio* izložene glave na kolju. On se u tom kontekstu poredi sa *bostandžijom* koji *obilazi svoj bostan*.

Ovo je samo jedan od primjera u kojima je jasno istaknuto Andrićevo nastojanje da izuzetno pažljiv odabir leksema svjedoči i o samom društvenom statusu osobe koju imenuje. Jer, osim što znači *vrtlar*, *zeleničar* (TUSHJ 148), leksemom *bostandžije* se također imenovao i „janjičarski rod vojske koji je u početku imao zadatak da se brine o carskim bostanima i baščama u Carigradu i njegovoj okolini. Zbog toga su i dobili ovaj naziv. Iz ovog odreda se regrutovala carska garda“ (*ibid.*). Prema tome, *bostandžija* nije bilo kakav vrtlar koji može raditi bilo gdje u svijetu.

Ipak smo svjesni činjenice da u prevodu neminovno mora doći i do gubitaka ekspresivnosti koja je, u ovom slučaju, postignuta upotrebom navedenog orijentalizma u izvornom tekstu, ali smatramo da se, s druge strane, upotrijebljenim sintagmama u prevodu sačuvala komunikativna funkcija i smisao te olakšala sama percepcija teksta.

(14) Budući da se turcizmom *ajlukčija* označava *mjesečar*, *službenik* ili *radnik sa mjesečnom platom* (*ibid.* 77), a da isti ne postoji u italijanskom jeziku, mišljenja smo da je sasvim adekvatan prevod verbalnom sintagmom *avere un salario fisso* (*imati stalnu platu*), pa tako rečenica „Šućur dragom Bogu kad je i moj Ferhat ajlukčija.“

28. Objasnjavajući semantičke lažne parove između italijanskih dijatopijskih varijeteta, Ljubičić navodi da *cocomero* u standardnom italijanskom jeziku znači *lubenica* i da se upotrebljava u centralnoj Italiji, dok se u južnoj Italiji za *lubenicu* upotrebljava upravo leksem *melone* (2011: 183). U ostatku Italije *melone* označava *dinju*.

29. U nastavku rada ćemo za izvorni tekst (*Na Drini ćuprija*) koristiti oznaku NDĆ.

(NDĆ 165) u prevodu DB postaje „Dio sia lodato, ora anche il mio Ferhat ha un salario fisso.“ (839) (*Hvaljen neka je Bog, sada i moj Ferhat ima stalnu platu.*), dok je kod BM leksem *ajlukčija* preveden neutralnim terminom *službenik (salaritato)*, koji također, kao i *ajlukčija*, označava osobu koja ima redovni plaćeni posao. Dakle, iako je došlo do gubitka stilske vrijednosti orijentalizma, ovakvim prevodima se data kulturema može lakše interpretirati, te smatramo da ciljni čitaoci mogu uspješno stvoriti sliku koja je prikazana u Andrićevom izvornom tekstu.

(15) Turcizam *bašibozuk* označava *naoružane grupe sastavljene od demobilisanih vojnika koje su se odmetale u pljačku* (TUSHJ 123), a, prema Škaljiću, *naziv je kasnije upotrebljavan pogrdno i za regularnu tursku vojsku i u našim zemljama (ibid.)*. Termin je u italijanskim rječnicima preveden opisno kao *soldato irregolare turco* (Deanović, Jernej 1944: 34) (dosl. *turski neregularni vojnik*), a kako se uz ovaj orijentalizam u izvornom tekstu nalazi prisvojni pridjev *bosanski*, BM je kao prevodilački ekvivalent upotrijebio leksem *irregolare* u funkciji subjekta (sa značenjem *pripadnik neregularnih vojnih jedinica*), a DB se opredijelila za sintagmu *soldattaglia irregolare* (dosl. *neregularna rulja vojnika*); na ovaj način su prevodioci dodatno približili značenje navedenog orijentalizma čitaocima ciljnog jezika.

(16) (17) U nekim slučajevima oba prevodioca pribjegavaju istoj strategiji, ali nude različite prevodilačke ekvivalente; tako je npr. zamjenom približno odgovarajućim elementom kulture zanimanje *kiridžija*³⁰ kod BM postalo *cocchiere (kočijaš)*, a kod DB *vetturale (vozač)*. *Kalfa*³¹ je zanimanje za koje prevodioci, na tri mjesta u romanu na kojima se ovaj orijentalizam pojavljuje, upotrebljavaju isto toliko različitih ekvivalentnih leksema – BM *lavorante, commesso* i *garzone (radnik, prodavač, šegrt)*, a DB *apprendista, commesso* i *garzone apprendista (početnik, prodavač, šegrt početnik)*, što svjedoči o razlikama u prevodilačkim shvatanjima i tumačenjima navedene realije.

(18) (19) U nekoliko navrata su prevodioci intervenisali dodavanjem opisnih pridjeva uz kulturološki neutralni leksem: DB prevodeći persijanizam *dunder*³² kao *straordinari carpentieri (izvanredni tesari)* [navedeno zanimanje je kod BM prevedeno terminom *falegnami (stolari)*], a BM prevodeći tursko-arapski leksem *abadžija*³³ kao *modesto sarto (skroman krojač)* [DB je upotrijebila ekvivalent *sarto*

30. *Kirijaš, onaj koji s konjima i kolima prevozi robu uz nagradu* (TUSHJ 409).

31. 1. *Pomoćnik majstora u esnafu koji je nakon šegrtskog staža položio ispit za kalfu*. 2. *Pomoćnik hodže u mektebu* (ibid. 387).

32. *Starinski stolar i graditelj (drvodjelja, tesar i zidar ujedno)* (ibid. 227).

33. 1. *Suknar; zanačija koji izrađuje odijela ili predmete od abe*; 2. *Trgovac koji prodaje izrađevine od abe* (ibid. 65).

(*krojač*)]. Dodavanje ovih pridjeva je sasvim opravdano: *dunder* i jeste *izvanredan* majstor pošto je ujedno bio tesar, zidar i stolar, a *aba* (koja je u osnovi leksema *abadžija*) je vrsta ne tako fine (*skromne*) tkanine od koje se kroje odijela, ogrtači, narodna nošnja i sl. Ovakvim postupkom su prevodioci pokušali približiti posebnosti navedenih termina ciljnoj kulturi, a također, svjesni da u prevodu vrlo često dolazi do neizbježnog eliminisanja kulturalno specifičnih referenci, možemo reći da su na drugim mjestima u tekstu (barem donekle) nastojali nadoknaditi izgubljene sadržaje.

(20) Postupak izostavljanja³⁴. kulturne realije smo uočili prilikom prevođenja imenice *kafedžija*³⁵. koja u više navrata nestaje; dolazimo do utiska kao da DB u početku izbjegava prevesti ovo zanimanje – od devet puta koliko se i pojavljuje, prevoditeljica čak šest puta potpuno izostavlja leksem prilikom čega parafrazira situacijske kontekste u kojima je upotrebljen, samo jednom je ovaj arabizam zastupljen objašnjenjem njegovog značenja – *proprietario del caffè* (*vlasnik kafane*), dok je tek pri kraju same radnje romana upotrijebila približno odgovarajući ekvivalent *caffettiere* (*kavanar*), za kojim BM poseže svaki put.

(21) Jedno od rijetkih ženskih zanimanja koje se spominje u korpusu je *čengija*, odnosno *kafanska igračica*, *plesačica* (TUSHJ 171). Opisnim prevodom se kod BM ova tuđica gubi i postaje *ciganska pjevačica* (*danzatrice zingara*); DB nudi još neobičnije rješenje – upotrijebivši leksem *baiadera*, prevoditeljica se udaljava od izvornog teksta s obzirom na to da je *baiadera* naziv koji su zapadnjaci dodjeljivali indijskim plesačicama koje su nastupale na vjerskim i svjetovnim zabavama i ceremonijama (Devoto, Oli 2014: 273), što nije lahko spojivo sa bosanskohercegovačkim prostorom koji je bio pod višestoljetnom dominacijom i utjecajem osmanske kulture. Ipak, s obzirom da se u romanu *čengija* uopšte i ne pojavljuje, dakle nije vršilac radnje, već se samo poredi sa jednim od likova, Pljevljakom, koji zbog neizmjerne radosti što je živ počinje da igra „šireći ruke, pucketajući prstima i vijučući se u pasu“ (NDĆ 40), i zapravo je njegova igra ta koja se poredi sa plesom *čengije*, smatramo da oba prevodioca uspješno prenose sliku koju je Andrić ovim poređenjem prikazao.

Titule iz ove kategorije koje su kod oba prevodioca izražene jednakim leksemom, služeći se tehnikom približno odgovarajućeg elementa ciljne kulture, su sljedeće: *čivčija* – *colono* (*kmet*), *neimar* – *architetto* (*arhitekt*), *esnaflija* – *artigiano* (*zanatlija*), *telal* – *banditore* (*glasnik*), *dželat* – *boia* (*krvnik*), *kalauz* – *guida* (*vodič*),

34. Kod DB je u ciljnom tekstu izostavljen prevod leksema *gazija* [*heroj, ratni junak, pobjednik* (*ibid.* 290)], a kod BM leksema *zabit* [*oficir* (*ibid.*, 643)].

35. *Onaj koji kuha kafe; onaj koji drži kafanu* (*ibid.*, 381).

seiz – *servo* (sluga), **šegrt** – *apprendista* (učenik) i *garzone* (mladić), **sahibija** – *proprietario* (vlasnik), **hamal** – *facchino* (nosač), **aščija** – *cuoco* (kuhar), **saharija** – *cavaliere* (konjanik), **pelivan** – *funambolo* (plesać po užetu).

Svi ovi termini iz ciljnog teksta pripadaju savremenom standardnom italijanskom jeziku i bliski su italijanskim čitaocima, ali, na osnovu povratnog prevoda, ne možemo reći da su i potpuni ekvivalenti za one iz izvornog. Andrić je namjerno upotrijebio orijentalizme da bi naglasio kako su se stanovnici višegradske kasabe prilagođavali novoj vjeri, kulturi, vlasti, poretku i drugačijim uslovima života, a, posmatrajući prethodno navedene, stilski neobilježene lekseme, možemo zaključiti da su čitaoci ciljnog teksta uskraćeni za mogućnost uočavanja Andrićevog upornog naglašavanja razlika u kulturi i društvenom poretku Bosne i Hercegovine i poretku zemalja Zapada. Udaljivši se od izvornog teksta ovi primjeri svjedoče da u prevodu nije zadržana korelacija sa bosanskohercegovačkim, pa samim tim ni sa orijentalnim kulturnim krugom. Smatramo da se ta poveznica ne bi izgubila da su izvorni termini zadržani i istaknuti u ciljnom tekstu.

TITULE DUHOVNE HIJERARHIJE

Jedna od najvažnijih činjenica tokom osmanske vladavine³⁶. na bosanskohercegovačkom prostoru je ta što je veliki dio stanovništva prihvatio islam³⁷, a posljedice toga se bez sumnje ogledaju i na jezičkom planu. Orijentalizmi koji pripadaju religijskom okviru islama su pretežno arapskog porijekla, odlikuju se izrazitom stilskom markiranošću i u većini slučajeva su nezamjenjivi, pa su dosta zastupljeni u bosanskom standardnom i svakodnevnom govornom jeziku.

U kategoriju titula duhovne hijerarhije su uvršteni viši i niži predstavnici duhovnog reda, vjerski službenici, učeni ljudi, nastavno osoblje, s tim da treba napomenuti da bi se, s obzirom na karakter osmanske države, najviši predstavnici uleme (kao npr. *kadija*, *muftija*, *muderis*), mogli uvrstiti i u prvu kategoriju jer su uživali ugled, bili su stvarni nosioci vlasti, imali politički utjecaj, jak ekonomski položaj i razne povlastice. U nastavku ćemo objasniti kako su ove titule predstavljene u italijanskoj kulturi.

36. Andrić je o razvoju duhovnog života u Bosni pod utjecajem osmanske vladavine pisao još u svojoj doktorskoj disertaciji koju je odbranio 1924. godine (upor. Andrić 1994).

37. Više o procesu islamizacije i privilegijama koje su uživali muslimani vidjeti u Sućeska (1968).

(22) (23) Prevodioci su preuzeli titule **šeh**³⁸. i **hadži**³⁹. u izvornom obliku uprkos tome što italijanski jezik ne poznaje grafeme *š* i *dž* i uprkos tome što u rječnicima postoji italijanizirani ekvivalent leksema *šeh* u imenici *sceicco*. Arabizmi su na ovaj način u prevodu vrlo upadljivi, čitaoci ih prepoznaju kao posuđenice i tako mogu uočiti distinkciju različitih kontekstâ, samim tim i različitih kultura. Budući da se radi o leksemima koji označavaju titule koje su davno ušle u aktivni leksik, mišljenja smo da njihovim direktnim preuzimanjem u prevodu nije otežano shvatanje njihovog smisla, a ni prevodioci nisu smatrali da je uopće potrebno objasniti značenje ovih termina.

(24) (25) Leksemi iz ove kategorije koji su direktno preuzeti u ciljani tekst i objašnjeni u fusnotama (od strane BM) su samo **muderis**⁴⁰. i **efendija**⁴¹.; informacije koje prevodilac nudi su da je *muderis* zapravo *direttore di seminario musulmano* (*upravnik muslimanske bogoslovijske škole*), a *efendija* je *titolo turco per le persone istruite* (*turska titula za obrazovane osobe*).

Mada postoje italijanizirani oblici *effendi* i *efendi*, oba prevodioca preuzimaju titulu *efendija* u izvornom obliku; kod BM je potpuno odvojena od vlastitih imena i istaknuta kurzivom, dok je kod DB prisutna u polusloženicama (npr. *Osman-efendija*). Osim što titula *efendija* označava vjerski obrazovanog muslimana (TUSH 263), ona se na bosanskohercegovačkim prostorima upotrebljava i prilikom oslovljavanja školovanih ljudi i ukazivanja poštovanja prema njima, dakle, prelazi okvire konfesijske sfere (Halilović, Tanović, Šehović 2009: 107).

(26) (27) Oba prevodioca pribjegavaju (nejednakom) opisnom prevodu prenoseći titulu **ulema**⁴². koju BM objašnjava kao *clero musulmano* (*muslimansko svećenstvo*), a DB kao *autorità religiosa islamica* (*islamska vjerska vlast*). Dakle, umjesto preuzimanja izvornih oblika, prevodioci bilježe njihova značenja. I titula **hafis** opisnim prevodom kod BM postaje *muslimanski teolog* (*teologo musulmano*), a kod DB *studioso del Corano* (*učač Kur'ana*), mada moramo reći da su ova objašnjenja parcijalna jer se *hafisom* naziva *onaj koji zna čitav kur'an napamet* (TUSHJ 297).

(28) (29) (30) Vidljiva je težnja DB da, iako u rječnicima postoje njihovi apsolutni ekvivalenti, odnosno leksemi prilagođeni fonetskim, grafemskim i morfološkim normama italijanskog jezika (koji su prisutni kod BM), upotrebljava direktno preuzete

38. *Starješina tekije, prvak derviša jednog reda* (TUSHJ 583).

39. *Onaj koji je izvršio hadž, tj. kod muslimana koji je posjetio svetu zgradu Kabu u Meki, a kod hrišćana koji je išao na poklonjenje Hristovu grobu u Jerusalimu* (ibid. 296).

40. *Nastavnik, profesor medrese* (ibid. 468).

41. *1. Gospodin, gospodar. 2. Titula muslimanskog sveštenika ili vjerski obrazovanog muslimana* (ibid. 263)

42. *Muslimanski vjerski učenjak, muslimansko učeno sveštenstvo* (ibid., 631).

termine iz izvornog jezika, kao npr. **kadija**⁴³ umjesto *cadì* [na jednom mjestu u romanu oba prevodioca posežu za kulturološki neutralnim terminom *giudice* (*sudija*)] ili **muftija**⁴⁴ umjesto *muftì*. DB također naizmjenično upotrebljava i posuđenicu **hodža**⁴⁵ i njen apsolutni italijanski ekvivalent *imano*, dok BM zadržava ovu titulu samo uz antropnim *Dauthodža* (u svim ostalim slučajeva koristi termin *imano*).

(31) (32) Ujednačenost u prevodilačkim strategijama i ekvivalentima prilikom prevođenja titula duhovne hijerarhije je zabilježena u sljedećim slučajevima:

- italijanizovanom obliku *derviscio* za **derviša**⁴⁶,

- kulturološki neutralnom leksemu *studente* za **softu**⁴⁷; persijanizam *softa* je zastupljen i u italijanskim rječnicima i preveden je opisno kao *studente musulmano di teologia* (*muslimanski student teologije*), te smatramo da u našem korpusu nije bilo neophodno reduciranje samo na imenicu *studente*.

ZAKLJUČAK

U ovoj analizi prevodilačkih ekvivalenata leksema orijentalnog porijekla na italijanski jezik primijetili smo veliki broj neujednačenosti prilikom prevođenja jednog istog termina, i to naročito u kategoriji titula državno-vojne hijerarhije (npr. *mubašir*, *asker*, *sejmen*). Te neujednačenosti su prisutne i kod istog prevodioca, čak i tamo gdje je kulturema zasebno izdvojena i objašnjena (kao što je slučaj sa titulom *muktar*). Također smo uočili da nije prisutna dosljednost prilikom odabira leksema za koje su prevodioci ponudili dodatna objašnjenja, pa tako npr. BM u fusnotama ističe titule *aga* i *muktar* iz prve kategorije, a *muderis* i *efendija* iz treće, dok značenje ovih titula DB uopće nije ponudila, ali je zato u sami tekst inkorporirala objašnjenja za kultureme *mulazim*, *silahdar* i *kapudan paša*, također iz prve kategorije. Zanimljivo je da u kategoriji titula društvene hijerarhije ni kod jednog prevodioca nema dodatnih objašnjenja ni u vidu apozicija ni u fusnotama, već dominiraju stilski neobilježeni ekvivalenti.

Titule orijentalnog porijekla koje su se i do danas najviše zadržale u bosanskom jeziku su titule duhovne hijerarhije, pa u ovoj kategoriji prevodioci bez većih

43. *Šerijatski sudija* (ibid., 378).

44. *Najstariji po rangu muslimanski sveštenik u jednom okrugu ili u jednoj pokrajini* (ibid., 468).

45. *Muslimanski sveštenik; vjeroučitelj; profesor u medresi* (ibid., 332).

46. *Pripadnik derviškog reda, sekte (tarik)* (ibid., 213).

47. *Učenik medrese* (ibid. 568).

problema pronalaze funkcionalne ekvivalente u ciljnom jeziku, a ovdje uočavamo i najveću ujednačenost u dva prevoda (npr. za zvanja *šeh*, *hadži* i *derviš*).

BM više pribjegava postupku udomaćivanja orijentalizama tako što upotrebljava približno odgovarajuće ekvivalente ili generalizuje lekseme (npr. *silahdar*, *ajlukčija*, *dunder*) – na ovaj način se gubi obojenost izvornih termina i mogućnost da se na osnovu njih likovi prepoznaju kao pripadnici određenog društvenog sloja. Prevodilac također češće poseže za samo jednim ekvivalentom, dok DB pribjegava raznovrsnijim rješenjima koja su različito uslovljena kontekstualnim situacijama (kao što je slučaj sa titulama *mubašir* i *sejmen*), sve to u svrhu približavanja prevoda savremenim čitaocima.

Prilikom kontrastivne analize navedenih leksema nismo uočili da su prevodioci unijeli bitne promjene u odnosu na izvornik, osim integrisanih nota u osnovni tekst kojima je često pribjegavala DB. Ipak, možemo zaključiti da ciljnim čitaocima nije pružena mogućnost (identičnog) hijerarhijskog svrstavanja likova po funkcijama koje su obavljali, kao što je to slučaj sa čitaocima izvornog teksta, budući da je Andrić nastojao likove svoga romana u svakom pogledu prikazati što vjerodostojnije i pomno je birao orijentalizme kojima će ih predstaviti, dok se u prevodima, kad god su ovi leksemi zamijenjeni stilski neobilježenim riječima (što je često slučaj u prevodu BM), nažalost ne osjeća ta varijacija kulturalnih posebnosti likova.

S druge strane, DB je blago sklonija uvođenju tuđica (12 puta od ukupno 45 analiziranih orijentalizama), što svakako doprinosi „proširenju kulturnog i civilizacijskog horizonta čitaoca“ (Džindo 2010: 20). Uvođenjem izvornih termina u ciljni tekst prevoditeljica postiže egzotizaciju i tako dolazi do izražaja sveprisutna orijentalna nit u Andrićevom djelu. Mišljenja smo da je zadržavanje orijentalizama i u prevodu od krucijalne važnosti za čitaочеvo razumijevanje Andrićevog djela, ali i općenito njegovog stila, sredine i kulture o kojima pripovijeda.

Zbog ograničenosti na analizu orijentalizama iz samo jednog semantičkog polja, smatramo da bi u budućnosti bilo itekako korisno dublje istražiti probleme prevođenja kulturno specifičnih elemenata u književnim djelima sa b/h/s/c jezika na italijanski, što bi ujedno bio i značajan doprinos kontrastivnom izučavanju navedenih jezika.

IZVORI

1. Andrić, Ivo (1945), *Na Drini ćuprija*, Prosveta, Beograd
2. Andrić, Ivo (1960), *Il ponte sulla Drina* (preveo Bruno Meriggi), Mondadori, Milano
3. Andrić, Ivo (2001), *Il ponte sulla Drina* (prevela Dunja Badnjević), Mondadori, Milano

LITERATURA

1. Andrić, Edita (2013), "Prevod romana *Na Drini ćuprija* na mađarski jezik", u: Tošović, Branko (ur.), *Andrićeva ćuprija / Andrićs Brücke*, tom 6, Beogradska knjiga - Svet knjige - Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität - Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, Beograd / Graz / Banja Luka, 677–693.
2. Andrić, Ivo (1994), *Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine: doktorska disertacija*, Prosveta, Beograd
3. Anić, Šime, Nikola Klaić, Želimir Domović (2002), *Rječnik stranih riječi: Tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*, Sani-Plus, Zagreb
4. Avirović, Ljiljana (2003), "Il ponte di Andrić collega uomini e cose: Sulla traduzione di Ivo Andrić in Italia", *Comunicare, letterature - lingue*, 376–388.
5. Ćoralić, Zrinka, Adna Smajlović (2013), "O njemačkim tuđicama u književnom tekstu Ive Andrića *Na Drini ćuprija*", u: Tošović, Branko (ur.), *Andrićeva ćuprija / Andrićs Brücke*, tom 6, Beogradska knjiga - Svet knjige - Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität - Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, Beograd / Graz / Banja Luka, 755–769.
6. Deanović, Mirko, Josip Jernej (1994), *Hrvatsko-talijanski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb
7. Deanović, Mirko, Josip Jernej (2002), *Talijansko-hrvatski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb
8. De Mauro, Tullio (2005), *La fabbrica delle parole: Il lessico e problemi di lessicologia*, UTET Libreria, Torino
9. Devoto, Giacomo, Gian Carlo Oli (2014), *Il Devoto - Oli: Vocabolario della lingua italiana*, Le Monnier, Firenze

10. Džindo, Jasmin (2010), *Jedan roman - dva prijevoda: o nekim aspektima dviju verzija prijevoda na italijanski jezik romana „Na Drini ćuprija“ Ive Andrića*, Mediterranea, Trst
11. Filan, Kerima (2017), *O turskom jeziku u Bosni*, Connectum, Sarajevo
12. Hadžiefendić, Remzija (1984), "Turcizmi u funkciji imenovanja likova u *Dervišu i smrti* i *Na Drini ćuprija*", *Književni jezik*, 13/4, 199–217.
13. Halilović, Senahid, Ilijas Tanović, Amela Šehović (2009), *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*, Slavistički komitet, Sarajevo
14. Haverić, Đenita, Amela Šehović (2017), *Riječi perzijskog porijekla u bosanskom jeziku*, Institut za jezik, Sarajevo
15. Jahić, Dževad (1999), *Školski rječnik bosanskog jezika*, Ljiljan, Sarajevo
16. Jurišić, Šimun (1981), "Talijanske teme Ive Andrića", u: *Delo Ive Andrića u kontekstu evropske književnosti i kulture*, Zadužbina Ive Andrića, Beograd, 689–697.
17. Ljubičić, Maslina (2011), *Posuđenice i lažni parovi: hrvatski, talijanski i jezično posredovanje*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu - FF-press, Zagreb
18. Newmark, Peter (1988), *A Textbook of Translation*, Shanghai Foreign Language Education Press, Shanghai
19. Nida, Eugene Albert (1964), *Toward a Science of Translating*, E. J. Brill, Leiden
20. Nida, Eugene Albert, Charles Russell Taber (1982), *The Theory and Practice of Translation*, E. J. Brill, Leiden
21. Osimo, Bruno (2011), *Manuale del traduttore. Guida pratica con glossario. Terza edizione*, Editore Ulrico Hoepli, Milano
22. Peco, Asim (2007), *Radovi o turcizmima*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo
23. Poletan, Tamara (2016), "Problematika prevođenja turcizama na slovenački jezik na primeru romana *Na Drini ćuprija*", *Slovenika*, II, 75–89.
24. Sequi, Eros (1962), "Andrić, Italija i Italijani", u: *Ivo Andrić*, Institut za teoriju književnosti i umetnosti, Beograd, 287–299.
25. Skok, Petar (1971), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
26. Stojanović, Ana M. (2020), "Significanti *intraducibili* nella traduzione del romanzo storico *Il ponte sulla Drina* di Ivo Andrić", *Reči: časopis za jezik, književnost i kulturu*, 12(13), 9–28.

27. Sućeska, Avdo (1968), "Neke specifičnosti istorije Bosne pod Turcima", *Prilozi Instituta za istoriju radničkog pokreta*, 4, 43–58.
28. Škaljić, Abdulah (1966), *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo
29. Tošović, Branko (ur.) (2013), *Andrićeva ćuprija / Andrićs Brücke*, tom 6, Beogradska knjiga - Svet knjige - Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität - Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, Beograd / Graz / Banja Luka
30. Vajzović, Hanka (1999), *Orijentalizmi u književnom djelu: lingvistička analiza*, Institut za jezik - Orijentalni institut, Sarajevo
31. Vinay, Jean-Paul, Jean Darbelnet (1995), *Comparative Stylistics of French and English*, Benjamins Translation Library, Amsterdam / Philadelphia
32. Vrljić, Stojan (1998), "Denotativno i konotativno značenje riječi na odabranim primjerima", *Filologija*, 30-31, 369–378.
33. Wonisch, Arno (2013), "Šta je neprevodivo u romanu *Na Drini ćuprija*? Njemački i slovenački leksički aspekti", *Comunicare, letterature - lingue*, 3, 947–959.
34. Zandel, Diego, Giacomo Scotti (1981), *Invito alla lettura di Ivo Andrić*, Mursia, Milano

ON TRANSLATING SOME CULTURE-SPECIFIC ELEMENTS OF ORIENTAL ORIGIN IN ITALIAN TRANSLATIONS OF THE NOVEL *NA DRINI ĆUPRIJA* BY IVO ANDRIĆ

Summary

Na Drini ćuprija (*The Bridge on the Drina*) is one of the most recognized and most popular novels by Nobel laureate Ivo Andrić. It has been translated into Italian twice – by Bruno Meriggi (*Il ponte sulla Drina*) in 1960 and by Dunja Badnjević in 2001. This novel is deeply rooted in the cultural and social context of the early 16th to early 20th century Bosnia and Herzegovina. Since the novel describes historical events and figures who marked four centuries in Višegrad and its surroundings (from the bridge construction in 1516 until its partial destruction in 1914), first under the Ottoman, and then under the Austro-Hungarian rule, it is only natural that many words of Oriental origin are a frequent occurrence in the novel. These words permeated the language of the locals at the time, but also trade, economy, and state affairs, and therefore Andrić decided to incorporate them in his writing - to paint an authentic picture of life in Bosnia and Herzegovina during that time. The focus of this paper is to excerpt the cultural realia of Oriental origin that denote state, social, and religious titles and occupations in the novel. The next step is to analyze these instances contrastively and examine their frequency in the original as well as their frequency in both Italian translations. It has been concluded that, since there is a significant spatial and cultural distance present, the identified realia do not exist in the Italian language repertoire and therefore they pose a problem for translators. Additionally, they are often seen as archaisms, historicisms, and regionalisms even in the contemporary Bosnian language because they have been suppressed from the lexical inventory due to different cultural and social changes that occurred over time.

Keywords: translation; Bosnian; Italian; translator; realia; Orientalisms

Adresa autorice
Author's address

Nerma Kerla
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
nerma.dk@gmail.com

